KMAN PUBLISHING INSTITUTE
Journal Website

Article history:
Received 10 May 2026
Revised 08 September 2026
Accepted 15 September 2026
Initial Publication 20 October 2026
Final Publication 22 June 2027

Journal of Technology in Entrepreneurship and Strategic Management

Volume 6, Issue 2, pp 1-23

E-ISSN: 3041-8585

Design and Validation of a Policy-Making Model for Promoting Entrepreneurship among Female University Graduates in Iran

Mohammad. Bagheri[1], Parvaneh. Gelard[2*], Mohammad Reza. Ghorbaniyan[3]

[1] Department of Public Administration, KI.C., Islamic Azad University, Kish, Iran
[2] Department of Public Administration, NT.C., Islamic Azad University, Tehran, Iran
[3] Department of Business Management, ShQ.C., Islamic Azad University, Shahr-E Qods, Iran

*** Corresponding author email address**: p_gelard@iau.ac.ir

A r t i c l e I n f o

Article type:
Original Research

How to cite this article:
Bagheri, M., Gelard, P., & Ghorbaniyan, M. R. (2027). Design and Validation of a Policy-Making Model for Promoting Entrepreneurship among Female University Graduates in Iran. *Journal of Technology in Entrepreneurship and Strategic Management*, *6*(2), 1-23.

© 2027 the authors. Published by KMAN Publication Inc. (KMANPUB), Ontario, Canada. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

A B S T R A C T

This study aimed to design and validate a policy-making model for promoting entrepreneurship among female university graduates in Iran. This developmental-applied study employed an exploratory sequential mixed-methods design. In the qualitative phase, data were obtained through a review of relevant literature and semi-structured interviews with 14 academic experts and managers in women's entrepreneurship selected through purposive sampling. The data were analyzed using Braun and Clarke's six-phase thematic analysis. In the quantitative phase, the statistical population consisted of 312 female university graduates engaged in entrepreneurial activities in Tehran Province, of whom 172 were selected based on Cochran's formula. Data were collected using a researcher-developed 34-item questionnaire, and the proposed model was validated through partial least squares structural equation modeling using SmartPLS. Inferential findings indicated that environmental and social analysis (β=0.238), higher education system analysis (β=0.149), and identification of structural and institutional barriers (β=0.415) had significant direct effects on policy formulation and strategy design. Policy formulation and strategy design, in turn, significantly affected cross-sectoral institutionalization (β=0.565), policy contextualization (β=0.538), and the development of communication and networking platforms (β=0.491). Furthermore, cross-sectoral institutionalization (β=0.278) and communication and networking platforms (β=0.270) significantly affected policy evaluation and monitoring. However, the direct effect of policy contextualization on policy evaluation and monitoring was not significant (β=0.097). The goodness-of-fit index (GOF=0.373) further supported the model's satisfactory overall performance. Promoting entrepreneurship among female university graduates requires an integrated, process-oriented, and evidence-informed policy-making framework that connects contextual and structural analysis with policy formulation, cross-sectoral coordination, networking, and continuous policy evaluation.

Keywords: *Policy-Making; Entrepreneurship Development; Women's Entrepreneurship; Female University Graduates; Structural Equation Modeling; Iran.*

Extended Abstract

Introduction

Women's entrepreneurship has increasingly become a major component of contemporary economic and social development strategies because of its contribution to employment creation, innovation, household welfare, economic participation, and inclusive growth. The expansion of women-owned businesses can mobilize underutilized human capital and generate both economic and social value, particularly in contexts where women's participation in conventional labor markets remains constrained. Evidence from both developing and developed economies indicates that greater participation of women in entrepreneurial activity is associated with economic growth and improved utilization of productive capacities (Gulvira et al., 2024). Beyond economic outcomes, women's entrepreneurship may also contribute to empowerment, social participation, local development, and the sustainability of communities (Corrêa et al., 2024; Gartzia et al., 2026). Consequently, entrepreneurship is increasingly viewed not merely as an individual occupational choice for women but as an important field of public policy requiring coordinated institutional, educational, financial, and regulatory interventions.

The importance of this issue is particularly evident among female university graduates. The rapid expansion of women's participation in higher education has considerably increased their stock of specialized knowledge, professional competencies, and human capital. High-quality higher education can contribute to gender equality by strengthening women's capabilities and improving their opportunities for meaningful participation in economic and social activities (Alam et al., 2025). Nevertheless, university education alone does not necessarily translate into employment or entrepreneurial activity. Female graduates require complementary entrepreneurial competencies, opportunity-recognition capabilities, business knowledge, access to financial resources, professional networks, and institutional support. Research has demonstrated that women's entrepreneurial competencies in higher education are shaped by educational experiences as well as individual and disciplinary characteristics (Cruz-Sandoval et al., 2023). Universities can therefore play an active role in women's entrepreneurship by moving beyond theoretical instruction toward practical entrepreneurial education, mentoring, incubation, market interaction, and business development support (Dalimunthe et al., 2023). University affiliation may also provide female entrepreneurs with knowledge, legitimacy, networks, and access to resources that facilitate entrepreneurial entry and development (Civera & Meoli, 2023).

Despite these potentials, women's entrepreneurship is influenced by a complex combination of individual, social, cultural, institutional, and economic conditions. Contemporary reviews increasingly reject explanations that attribute women's limited entrepreneurial participation solely to individual deficiencies in motivation, knowledge, or competence. Instead, women's entrepreneurship is understood as a multilevel phenomenon embedded in broader institutional and social environments (Deng et al., 2025; Maurya et al., 2026). Research trajectories in developing economies similarly demonstrate a gradual movement from individual-centered perspectives toward institutional, cultural, and ecosystem-based explanations (Dana et al., 2024). At the individual level, entrepreneurial motivation, self-efficacy, previous experience, human capital, and perceived opportunities influence entrepreneurial intentions and behaviors, although the importance of particular drivers and barriers may vary between aspiring and experienced entrepreneurs (Nevi et al., 2025). Motivation, communication, and education likewise contribute to women's entrepreneurial development (Oliver & Slobodan, 2023). However, in restrictive environments,

women's ability to convert their personal resources into entrepreneurial outcomes may depend heavily on institutional and contextual conditions (Moustafa et al., 2025).

At the broader environmental level, women frequently encounter difficulties in accessing finance, markets, professional networks, business support services, and institutional resources. Cultural expectations, family responsibilities, regulatory conditions, and gender-related inequalities may further constrain entrepreneurial participation. Studies in developing countries have consistently highlighted the interaction of economic, social, cultural, organizational, and environmental factors in shaping female entrepreneurship (Fauzi et al., 2023). Systematic evidence from India has similarly demonstrated that women entrepreneurs face multidimensional barriers that require combined financial, educational, institutional, and networking interventions rather than isolated support measures (Baral et al., 2023). Access to government support, entrepreneurial networks, and capacity-building programs has also been recognized as important for the sustainability of women-owned enterprises (Mashapure et al., 2023). These findings suggest that entrepreneurship policies should address the entrepreneurial ecosystem rather than focus exclusively on improving the characteristics of individual women.

This issue is particularly relevant in Iran, where the substantial presence of women in higher education has not been accompanied by equivalent access to employment and economic opportunities. Studies of the Iranian labor market have documented inequalities in women's access to employment, especially among women facing simultaneous occupational and family-related constraints (Raeis al-Sadat et al., 2024). Social attitudes toward gender equality have undergone changes, but cultural expectations and gender-related norms continue to influence women's economic roles (Begi & Ghorbani, 2024). In addition, research on women's entrepreneurship in Iran has identified a combination of economic, institutional, cultural, and infrastructural barriers that can restrict the establishment and sustainability of women-owned businesses (Zolfaghari & Ghanei, 2024). Under such conditions, entrepreneurship may provide an alternative pathway through which educated women can transform their knowledge and expertise into economic value, but the effectiveness of this pathway depends on the presence of a supportive policy and institutional environment.

International experiences demonstrate that targeted governmental and institutional interventions can improve entrepreneurial conditions. Government support has been shown to facilitate startup creation when financial, regulatory, and institutional measures are coordinated within a supportive ecosystem (Azhar et al., 2024). Experiences from developing economies likewise suggest that removing barriers to female entrepreneurship can contribute to employment and economic growth (Gjini, 2023). However, recent evidence emphasizes that isolated interventions such as loans, training courses, or temporary incentives are insufficient for sustainable empowerment. Effective entrepreneurship policy must facilitate the interaction and conversion of financial, human, social, and symbolic resources while strengthening intermediary institutions, mentoring structures, collective agency, and supportive networks (Knox et al., 2026). Strategic foresight can further enhance women's entrepreneurship policy by helping decision-makers anticipate technological, economic, and social changes and design policies that remain responsive to emerging conditions (Salamzadeh et al., 2023). In parallel, management research has demonstrated the importance of systematic modeling, scenario analysis, and integrated architectures when dealing with complex policy and human-capital challenges (Golshahi & Amirbaglouye Dariani, 2026; Golshahi & Khoshnevis Zarch, 2025; Golshahi & Mortezazadeh, 2024).

E-ISSN: 3041-8585

Policy-making for female entrepreneurship should therefore be regarded as an integrated process beginning with problem identification and contextual analysis and continuing through policy formulation, strategy design, institutional coordination, implementation, monitoring, evaluation, and policy refinement. Policy entrepreneurs can influence agenda setting by defining problems, attracting attention, promoting solutions, and mobilizing relevant actors (Cohen, 2025). Yet much of the existing literature on women's entrepreneurship has concentrated on identifying drivers, barriers, and supportive conditions rather than developing a comprehensive process-oriented model of how entrepreneurship policy should be formulated and implemented for a specific target population (Corrêa et al., 2024; Deng et al., 2025). This gap is particularly important for female university graduates, whose entrepreneurial development requires effective links among universities, labor-market institutions, financial organizations, technology infrastructures, investors, business-support institutions, and public policy actors. Accordingly, the present study aimed to design and validate a policy-making model for promoting entrepreneurship among female university graduates in Iran.

Methods and Materials

The study was developmental-applied in purpose and employed an exploratory sequential mixed-methods design combining qualitative exploration with quantitative model validation. In the qualitative phase, the study population consisted of university professors, researchers, and managers with expertise in women's entrepreneurship and policy-making and at least 10 years of relevant professional or executive experience. Participants were selected through purposive theoretical sampling until theoretical saturation was achieved. Fourteen experts participated, including seven university professors and researchers and seven entrepreneurial managers.

Qualitative data were collected through a review of relevant theoretical and empirical literature and semi-structured interviews with the selected experts. The data were analyzed using a six-stage thematic analysis procedure. The analysis involved familiarization with the data, generation of initial codes, identification of basic themes, review and integration of themes, definition of organizing and global themes, and preparation of the final thematic network. Credibility was assessed by presenting the extracted themes to three experts and obtaining their evaluation of the logic and acceptability of the thematic classification. Confirmability was strengthened through comparison with theoretical evidence and expert opinions.

In the quantitative phase, the statistical population consisted of 312 female university graduates engaged in entrepreneurial activities in Tehran Province. Based on Cochran's formula for a finite population, a sample of 172 participants was determined and recruited. A researcher-developed 34-item questionnaire was constructed on the basis of the 34 indicators identified during the qualitative phase. Content validity was evaluated by experts, while convergent and discriminant validity were examined quantitatively. Reliability was assessed using Cronbach's alpha and composite reliability. Partial least squares structural equation modeling was used to validate the proposed model and examine the hypothesized relationships among its constructs.

Findings

The qualitative analysis initially generated 99 open codes. Through systematic classification and refinement, these codes were organized into 34 basic themes, 13 organizing themes, and four global themes. The four global dimensions of the final model consisted of identifying problems and challenges in policy-making for female graduate entrepreneurship, formulating policies and designing development

strategies, establishing executive and institutional mechanisms, and evaluating and monitoring entrepreneurship development policies.

The first global dimension incorporated environmental and social analysis, higher education system analysis, and identification of structural and institutional barriers. The second included educational and empowerment policies, financial and credit policies, institutional and structural support policies, legal and facilitative policies, and cultural and promotional policies. The executive and institutional mechanisms included cross-sectoral institutionalization, policy contextualization, and communication and networking platforms. The final dimension consisted of performance monitoring and evaluation mechanisms as well as feedback and policy revision.

The measurement model demonstrated acceptable convergent and discriminant validity. The average variance extracted values for the model constructs exceeded the required threshold, and the square roots of the AVE values were greater than the correlations among the corresponding constructs. Overall model-fit indices were also acceptable. The chi-square-to-degrees-of-freedom ratio was 2.732, RMSEA was 0.064, CFI was 0.893, RMR was 0.045, and NFI was 0.901. The calculated goodness-of-fit index for the PLS model was 0.373, indicating satisfactory overall model performance.

Structural model analysis showed that environmental and social analysis had a significant direct effect on policy formulation and strategy design ($\beta = 0.238$). Higher education system analysis also significantly predicted policy formulation and strategy design ($\beta = 0.149$). Identification of structural and institutional barriers demonstrated the strongest effect among these antecedents ($\beta = 0.415$).

Policy formulation and strategy design had a strong significant effect on cross-sectoral institutionalization ($\beta = 0.565$), policy contextualization ($\beta = 0.538$), and the development of communication and networking platforms ($\beta = 0.491$). Cross-sectoral institutionalization subsequently had a significant direct effect on policy evaluation and monitoring ($\beta = 0.278$), and communication and networking platforms also significantly affected policy evaluation and monitoring ($\beta = 0.270$). In contrast, the direct effect of policy contextualization on policy evaluation and monitoring was not statistically significant ($\beta = 0.097$). Therefore, all hypothesized structural relationships were supported except the direct pathway from policy contextualization to policy evaluation and monitoring.

Discussion and Conclusion

The findings demonstrate that promoting entrepreneurship among female university graduates should be conceptualized as a systemic policy process rather than a collection of separate support programs. The significant effects of environmental and social analysis, higher education system analysis, and structural and institutional barriers on policy formulation indicate that effective entrepreneurship policies must begin with an accurate diagnosis of the context in which women seek to establish and develop businesses. Among these antecedents, structural and institutional barriers produced the strongest effect, highlighting that deficiencies in regulations, institutional support, access to resources, and structural opportunities may be more consequential than individual limitations.

The significant role of higher education analysis further emphasizes the strategic position of universities within the entrepreneurship ecosystem. Universities can facilitate the transformation of specialized knowledge into entrepreneurial activity when academic education is connected to practical skill development, incubation, mentoring, financial literacy, digital competencies, industry collaboration, and market access. Consequently, female graduate entrepreneurship should not be addressed solely

through post-graduation employment initiatives; entrepreneurial capacity should be cultivated through coordinated educational and institutional mechanisms beginning within higher education.

A central finding was the strong influence of policy formulation and strategy design on cross-sectoral institutionalization, policy contextualization, and networking mechanisms. This indicates that the quality of the policy-design stage shapes subsequent implementation capacity. Policies should therefore clearly define institutional responsibilities, coordination structures, target groups, financial and educational instruments, regional considerations, and stakeholder participation mechanisms. The particularly strong pathway to cross-sectoral institutionalization suggests that fragmented organizational responsibilities constitute a major challenge and that coordinated governance is necessary for effective implementation.

The significant effects of cross-sectoral institutionalization and communication and networking platforms on policy evaluation and monitoring indicate that effective evaluation depends on both organizational coordination and stakeholder connectivity. Monitoring entrepreneurship policies requires information from universities, employment agencies, financial institutions, technology parks, businesses, and female entrepreneurs themselves. Networking platforms can simultaneously facilitate access to business opportunities and provide channels through which the experiences and feedback of female entrepreneurs are transmitted to policy-makers.

In contrast, policy contextualization did not directly predict evaluation and monitoring. This finding suggests that adapting policies to regional, cultural, and economic conditions is important for implementation appropriateness but does not automatically establish an effective monitoring system. Contextualized policies still require measurable indicators, institutional accountability, information systems, coordinated data collection, and formal feedback mechanisms. The effects of contextualization may therefore be expressed indirectly through improved implementation, stakeholder participation, or institutional capacity rather than directly through evaluation.

Overall, the proposed model provides an integrated pathway beginning with contextual diagnosis and identification of structural barriers, proceeding through policy formulation and strategy design, and extending to institutional coordination, contextual adaptation, networking, monitoring, feedback, and continuous policy improvement. The model therefore shifts attention from fragmented supportive interventions toward evidence-informed and process-oriented policy-making. It also recognizes female university graduates as a distinct policy target whose human capital can be transformed into sustainable entrepreneurial activity only when universities, government institutions, financial organizations, the private sector, entrepreneurial networks, and support infrastructures operate within a coordinated ecosystem. The validated model can thus provide a practical conceptual framework for policy-makers seeking to strengthen female graduate entrepreneurship, improve the utilization of women’s academic human capital, and create more sustainable pathways for their economic participation in Iran.

شاپای الکترونیکی: ۸۵۸۵-۳۰۴۱

تکنولوژی در کارآفرینی و مدیریت استراتژیک

دوره ۶، شماره ۲، صفحه ۲۳-۱

وبسایت مجله

تاریخچه مقاله
دریافت شده در تاریخ ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۵
اصلاح شده در تاریخ ۱۷ شهریور ۱۴۰۵
پذیرفته شده در تاریخ ۲۴ شهریور ۱۴۰۵
اولین انتشار در تاریخ ۲۸ مهر ۱۴۰۵
انتشار نهایی در تاریخ ۱ تیر ۱۴۰۶

طراحی و اعتبارسنجی مدل خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران

محمد باقری[۱]، پروانه گلرد[۲*]، محمد رضا قربانیان[۳]

۱. گروه مدیریت دولتی، واحد بین المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، کیش، ایران
۲. گروه مدیریت دولتی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
۳. گروه مدیریت بازرگانی، واحد شهر قدس، دانشگاه آزاد اسلامی، شهر قدس، ایران

[*] **ایمیل نویسنده مسئول:** p_gelard@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله
پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:
باقری، محمد.، گلرد، پرولنه.، و قربانیان، محمد رضا. (۱۴۰۶). طراحی و اعتبارسنجی مدل خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران. *تکنولوژی در کارآفرینی و مدیریت استراتژیک*، ۶(۲)، ۲۳-۱.

© ۱۴۰۶ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به‌صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتبارسنجی مدل خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی در ایران انجام شد. پژوهش از نظر هدف توسعه‌ای–کاربردی و با رویکرد آمیخته متوالی اکتشافی انجام شد. در بخش کیفی، داده‌ها از طریق مرور منابع و مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۴ نفر از خبرگان دانشگاهی و مدیران حوزه کارآفرینی زنان که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده بودند، گردآوری و با تحلیل مضمون شش‌مرحله‌ای کلارک و براون تحلیل شدند. در بخش کمی، جامعه شامل ۳۱۲ زن کارآفرین فارغ‌التحصیل دانشگاهی در استان تهران بود که ۱۷۲ نفر براساس فرمول کوکران انتخاب شدند. داده‌ها با پرسشنامه محقق‌ساخته ۳۴ گویه‌ای گردآوری و مدل با استفاده از مدل‌سازی معادلات ساختاری مبتنی بر حداقل مربعات جزئی در نرم‌افزار SmartPLS اعتبارسنجی شد. نتایج استنباطی نشان داد تحلیل محیطی و اجتماعی (β=۰.۲۳۸)، تحلیل نظام آموزش عالی (β=۰.۱۴۹) و شناسایی موانع ساختاری و نهادی (β=۰.۴۱۵) اثر مستقیم معناداری بر تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها داشتند. تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها نیز به‌ترتیب بر نهادسازی بین‌بخشی (β=۰.۵۶۵)، بومی‌سازی خط‌مشی‌ها (β=۰.۵۳۸) و شکل‌دهی پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی (β=۰.۴۹۱) اثر مستقیم معنادار داشت. افزون بر این، نهادسازی بین‌بخشی (β=۰.۲۷۸) و پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی (β=۰.۲۷۰) بر ارزیابی و پایش خط‌مشی‌ها اثر معنادار نشان دادند؛ در حالی که اثر بومی‌سازی خط‌مشی‌ها بر ارزیابی و پایش معنادار نبود (β=۰.۰۹۷). شاخص GOF برابر با ۰.۳۷۳ بود که عملکرد کلی مناسب مدل را تأیید کرد. توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی مستلزم خط‌مشی‌گذاری یکپارچه، فرایندمحور و مبتنی بر شواهد است که تحلیل زمینه و موانع را به طراحی راهبردها، هماهنگی بین‌بخشی، شبکه‌سازی و ارزیابی مستمر پیوند دهد.

کلیدواژگان: *خط‌مشی‌گذاری، توسعه کارآفرینی، کارآفرینی زنان، زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی، مدل‌سازی معادلات ساختاری، ایران.*

مقدمه

کارآفرینی در دهه‌های اخیر به یکی از مهم‌ترین سازوکارهای ایجاد اشتغال، افزایش نوآوری، تقویت رقابت‌پذیری و دستیابی به توسعه اقتصادی و اجتماعی پایدار تبدیل شده است. در این میان، مشارکت زنان در فعالیت‌های کارآفرینانه نه‌تنها از منظر ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش درآمد خانوار اهمیت دارد، بلکه می‌تواند به بهره‌برداری مؤثرتر از سرمایه انسانی، افزایش تنوع در فعالیت‌های اقتصادی و تقویت ظرفیت نوآوری در جوامع منجر شود. شواهد موجود نشان می‌دهد که گسترش کارآفرینی زنان، در اقتصادهای توسعه‌یافته و درحال‌توسعه، با پیامدهای مثبت اقتصادی همراه است و افزایش حضور زنان در فعالیت‌های مولد و کارآفرینانه می‌تواند بخشی از ظرفیت‌های بلااستفاده اقتصاد را فعال سازد (Gulvira et al., 2024). افزون بر این، کارآفرینی زنان را باید پدیده‌ای فراتر از ایجاد کسب‌وکارهای کوچک دانست؛ زیرا حضور فعال زنان در این عرصه با توانمندسازی اقتصادی، افزایش استقلال تصمیم‌گیری، توسعه سرمایه اجتماعی و مشارکت گسترده‌تر آنان در فرایندهای توسعه ارتباط دارد (Corrêa et al., 2024). در برخی جوامع، به‌ویژه جوامع محلی و روستایی، فعالیت‌های کارآفرینانه زنان حتی می‌تواند آثار پایدار اجتماعی و توسعه‌ای ایجاد کرده و از طریق تقویت ظرفیت‌های محلی به ارتقای تاب‌آوری اقتصادی جوامع کمک کند (Gartzia et al., 2026).

اهمیت کارآفرینی زنان زمانی برجسته‌تر می‌شود که تحولات مربوط به آموزش عالی و افزایش حضور زنان در دانشگاه‌ها مورد توجه قرار گیرد. توسعه آموزش عالی در بسیاری از کشورها باعث افزایش چشمگیر سرمایه انسانی زنان و دسترسی آنان به دانش تخصصی، مهارت‌های حرفه‌ای و شبکه‌های علمی شده است. کیفیت آموزش عالی می‌تواند از طریق تقویت فرصت‌های برابر، توسعه شایستگی‌ها و افزایش قابلیت مشارکت اقتصادی زنان، نقشی اساسی در پیشبرد برابری جنسیتی و توسعه ایفا کند (Alam et al., 2025). با این حال، افزایش سطح تحصیلات به‌خودی‌خود تضمین‌کننده حضور متناسب زنان در بازار کار یا فعالیت‌های کارآفرینانه نیست. زنان فارغ‌التحصیل برای تبدیل دانش و سرمایه علمی خود به فرصت‌های اقتصادی نیازمند مجموعه‌ای از قابلیت‌های مکمل، از جمله شایستگی‌های کارآفرینانه، توانایی شناسایی فرصت، مهارت‌های مدیریتی، دسترسی به منابع و ارتباط با اکوسیستم کسب‌وکار هستند. مطالعات انجام‌شده در محیط‌های دانشگاهی نیز نشان داده‌اند که توسعه شایستگی‌های کارآفرینانه زنان در آموزش عالی می‌تواند تحت تأثیر عوامل فردی، رشته تحصیلی و ویژگی‌های محیط آموزشی قرار گیرد (Cruz-Sandoval et al., 2023).

از این منظر، دانشگاه‌ها دیگر صرفاً مراکز انتقال دانش و اعطای مدرک تحصیلی محسوب نمی‌شوند، بلکه می‌توانند به‌عنوان یکی از بازیگران اصلی اکوسیستم کارآفرینی در توسعه ظرفیت‌های اقتصادی دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ایفای نقش کنند. آموزش دانشگاهی، زمانی که با توسعه مهارت‌های کاربردی، تجربه واقعی کسب‌وکار، مشاوره، مربی‌گری و ارتباط با صنعت همراه شود، می‌تواند توانمندی و ظرفیت زنان برای ورود به فعالیت‌های کارآفرینانه را افزایش دهد (Dalimunthe et al., 2023). همچنین، شواهد مربوط به شرکت‌های زایشی دانشگاهی نشان می‌دهد وابستگی و ارتباط با دانشگاه می‌تواند برای زنان کارآفرین منابع دانشی، اعتبار حرفه‌ای و فرصت‌های شبکه‌سازی فراهم آورد و برخی محدودیت‌های ورود به کسب‌وکار را کاهش دهد (Civera & Meoli, 2023). در همین چارچوب، حتی سازوکارهای نوآورانه تأمین مالی آموزش عالی و پشتیبانی نهادی، نظیر الگوهای مبتنی بر وقف که در برخی کشورها مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، نشان‌دهنده اهمیت تنوع‌بخشی به منابع و سازوکارهای حمایتی در نظام آموزش عالی هستند (Usman & Ab Rahman, 2023). بنابراین، پیوند میان دانشگاه، نظام تأمین مالی، صنعت، بازار و نهادهای پشتیبان می‌تواند یکی از پیش‌شرط‌های تبدیل سرمایه تحصیلی زنان به ظرفیت کارآفرینانه باشد.

با وجود این ظرفیت‌ها، مسیر ورود زنان به کارآفرینی در بسیاری از کشورها با موانع متعدد و درهم‌تنیده‌ای روبه‌رو است. مرورهای نظام‌مند نشان می‌دهند کارآفرینی زنان حاصل تعامل عوامل فردی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، نهادی و محیطی است و نمی‌توان موفقیت یا شکست آن را تنها بر اساس انگیزه، مهارت یا ویژگی‌های شخصیتی زنان توضیح داد (Deng et al., 2025). مطالعات تاریخی حوزه کارآفرینی زنان در اقتصادهای درحال‌توسعه نیز بیانگر آن است که پژوهش در این حوزه به‌تدریج از تمرکز صرف بر ویژگی‌های فردی زنان به سمت تحلیل بسترهای نهادی، فرهنگی و اکوسیستمی حرکت کرده است (Dana et al., 2024). به همین ترتیب، روندهای جدید پژوهشی نشان می‌دهند که مطالعه کارآفرینی زنان نیازمند چارچوب‌هایی چندسطحی است که روابط میان فرد، خانواده، جامعه، سازمان‌ها، بازار و سیاست‌های عمومی را به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار دهند (Maurya et al., 2026). چنین نگاهی، ضرورت فاصله گرفتن از تبیین‌های ساده‌انگارانه و حرکت به سمت درک سیستمی از فرصت‌ها و محدودیت‌های پیش‌روی زنان کارآفرین را برجسته می‌سازد.

در سطح خرد، انگیزش، خودکارآمدی، تجربه، سرمایه انسانی، مهارت‌های مدیریتی و ادراک فرد از فرصت‌ها بر ورود و تداوم فعالیت‌های کارآفرینانه اثر می‌گذارند. پژوهش‌ها نشان داده‌اند که محرک‌ها و موانع زنان در مراحل مختلف فرایند کارآفرینی یکسان نیستند و زنان در مرحله شکل‌گیری قصد کارآفرینانه ممکن است با چالش‌هایی متفاوت از زنان دارای تجربه کسب‌وکار مواجه باشند (Nevi et al., 2025). همچنین، انگیزش، ارتباطات و آموزش از جمله عواملی هستند که می‌توانند در توسعه توانایی زنان برای ورود و ماندگاری در فعالیت‌های کارآفرینانه نقش‌آفرینی کنند (Oliver & Slobodan, 2023). با وجود این، حتی زنان برخوردار از سرمایه انسانی و انگیزش بالا نیز در محیط‌های محدودکننده ممکن است با کمبود منابع، فشارهای نهادی یا اجتماعی و موانعی مواجه شوند که امکان بهره‌گیری از توانایی‌های فردی را کاهش می‌دهد. تحلیل کارآفرینی زنان در محیط‌های محدودکننده نشان داده است که دسترسی به منابع و شرایط زمینه‌ای می‌تواند رابطه میان ظرفیت‌های فردی و رفتار کارآفرینانه را به‌شدت تحت تأثیر قرار دهد (Moustafa et al., 2025).

در سطح میانی و کلان نیز شبکه‌های اجتماعی و حرفه‌ای، هنجارهای فرهنگی، نگرش‌های اجتماعی، حمایت خانواده، دسترسی به بازار و سرمایه، نظام حقوقی و عملکرد نهادهای عمومی نقشی تعیین‌کننده دارند. مرور پژوهش‌های مربوط به زنان کارآفرین در کشورهای درحال‌توسعه نشان می‌دهد که محدودیت‌های مالی، دشواری شبکه‌سازی، هنجارهای اجتماعی، چالش‌های تعادل میان نقش‌های خانوادگی و شغلی و ضعف حمایت نهادی از مهم‌ترین موضوعات تکرارشونده در این حوزه هستند (Fauzi et al., 2023). مطالعه نظام‌مند کارآفرینی زنان در هند نیز بر ماهیت چندبعدی این موانع و ضرورت ترکیب حمایت‌های مالی، آموزشی، اجتماعی و نهادی تأکید دارد (Baral et al., 2023). یافته‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی زنان در جوامع روستایی نیز نشان می‌دهد دسترسی به منابع مالی، آموزش، حمایت دولت و شبکه‌ها، از عوامل مهم پایداری فعالیت‌های اقتصادی زنان به شمار می‌روند (Mashapure et al., 2023). بر این اساس، توسعه کارآفرینی زنان نیازمند مداخله هم‌زمان در چند سطح است و برنامه‌های منفرد، بدون توجه به ساختار محیطی، احتمالاً اثربخشی محدودی خواهند داشت.

در ایران نیز گسترش آموزش عالی زنان در سال‌های گذشته با افزایش متناسب فرصت‌های شغلی برای آنان همراه نبوده است و زنان تحصیل‌کرده همچنان با محدودیت‌هایی در دسترسی به بازار کار مواجه‌اند. پژوهش درباره دسترسی مادران به فرصت‌های شغلی در بازار کار شهری ایران، وجود اشکال مختلف نابرابری و تبعیض را در دستیابی به فرصت‌های اشتغال نشان داده است (Raeis al-Sadat et al., 2024). در کنار آن، نگرش‌های فرهنگی درباره نقش‌های اجتماعی و اقتصادی زنان نیز از جمله عوامل زمینه‌ای مهم در شکل‌گیری فرصت‌ها و محدودیت‌های مشارکت اقتصادی آنان محسوب می‌شود؛ هرچند شواهد طولی از تغییراتی در نگرش جامعه ایران نسبت به برابری جنسیتی حکایت دارند (Begi & Ghorbani, 2024). در حوزه کارآفرینی نیز فراتحلیل موانع کارآفرینی زنان در ایران نشان داده است که محدودیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، نهادی و زیرساختی به شکل هم‌زمان بر فعالیت زنان اثرگذارند (Zolfaghari & Ghanei, 2024). بنابراین،

E-ISSN: 3041-8585

افزایش تعداد زنان فارغ‌التحصیل بدون اصلاح شرایط نهادی و ایجاد مسیرهای مناسب برای تبدیل دانش و تخصص آنان به فعالیت اقتصادی، نمی‌تواند به‌تنهایی شکاف موجود میان سرمایه انسانی و مشارکت اقتصادی را کاهش دهد.

در چنین شرایطی، کارآفرینی می‌تواند یکی از مسیرهای مهم جایگزین یا مکمل اشتغال سنتی برای زنان تحصیل‌کرده باشد. تجربه کشورهای مختلف نشان می‌دهد که فعالیت کارآفرینانه زنان می‌تواند به ایجاد شغل، افزایش درآمد و تنوع‌بخشی به ساختار اقتصادی کمک کند، اما تحقق این آثار به کیفیت محیط کارآفرینی وابسته است. بررسی تجربه زنان کارآفرین در برخی اقتصادهای درحال‌توسعه نشان داده است که رفع موانع و فراهم‌کردن زیرساخت‌های لازم برای فعالیت اقتصادی زنان می‌تواند ظرفیت قابل‌توجهی برای رشد اقتصادی ایجاد کند (Gjini, 2023). از سوی دیگر، سیاست‌های حمایتی دولت در ایجاد و موفقیت کسب‌وکارهای نوپا اهمیت دارد و تجربه مالزی نشان می‌دهد که حمایت نهادی و دولتی، در کنار سایر عوامل، می‌تواند شرایط مساعدتری برای شکل‌گیری استارتاپ‌ها فراهم سازد (Azhar et al., 2024). این شواهد نشان می‌دهد سیاست عمومی نه به‌عنوان یک عامل حاشیه‌ای، بلکه به‌عنوان یکی از عناصر سازنده اکوسیستم کارآفرینی باید مورد توجه قرار گیرد.

با این حال، رویکردهای جدید تأکید می‌کنند که سیاست توسعه کارآفرینی زنان نباید صرفاً بر ارائه وام، آموزش کوتاه‌مدت یا حمایت‌های مقطعی متمرکز باشد. ترکیب انواع منابع مالی، انسانی، اجتماعی و نمادین و وجود نهادهای واسط، منتورینگ، ساختارهای جمعی و سازوکارهای مناسب تبدیل منابع، می‌تواند اثربخشی مداخلات را افزایش دهد (Knox et al., 2026). از این منظر، سیاست‌هایی که فقط در پی «توانمندسازی فردی» زنان هستند، بدون آنکه موانع ساختاری و نهادی را تغییر دهند، ممکن است مسئولیت موفقیت یا شکست را به خود زنان منتقل کنند. مرورهای جدید نیز بر ضرورت گذار از نگاه فردمحور به سوی تحلیل ساختارها، اکوسیستم‌ها و سازوکارهای نهادی مؤثر بر کارآفرینی زنان تأکید دارند (Maurya et al., 2026). این تغییر رویکرد برای زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی اهمیت بیشتری دارد، زیرا این گروه از یک‌سو از سرمایه علمی و تخصصی بالاتری برخوردارند و از سوی دیگر برای تجاری‌سازی دانش خود به ارتباطات پیچیده‌تری میان دانشگاه، سرمایه‌گذاران، بازار، فناوری و نهادهای سیاست‌گذار نیاز دارند.

در این میان، خط‌مشی‌گذاری عمومی می‌تواند سازوکاری برای تبدیل شناخت مسئله به مجموعه‌ای منسجم از مداخلات، ابزارها و اقدامات اجرایی فراهم آورد. فرایند خط‌مشی‌گذاری تنها شامل انتخاب یک ابزار حمایتی نیست، بلکه از تعریف و صورت‌بندی مسئله آغاز می‌شود و به دستورگذاری، طراحی راه‌حل، انتخاب ابزارها، هماهنگی بازیگران، اجرا، پایش و بازنگری سیاست امتداد می‌یابد. مفهوم کارآفرینان خط‌مشی نیز نشان می‌دهد که تعریف مسائل، جلب توجه تصمیم‌گیرندگان و پیوند دادن مشکلات با راه‌حل‌های مناسب می‌تواند در ورود موضوعات به دستور کار عمومی و ایجاد تغییرات سیاستی تعیین‌کننده باشد (Cohen, 2025). بنابراین، در حوزه کارآفرینی زنان، نخست باید مسئله به‌درستی تعریف شود؛ به این معنا که مشخص گردد موانع اصلی در کدام سطوح قرار دارند، چه گروه‌هایی تحت تأثیر هستند، چه سازمان‌هایی مسئولیت دارند و چه ترکیبی از ابزارهای سیاستی می‌تواند پاسخ مناسبی ایجاد کند.

نگاه آینده‌نگرانه نیز برای طراحی چنین سیاست‌هایی ضروری است، زیرا محیط کارآفرینی به‌طور مستمر تحت تأثیر تحولات فناوری، بازار کار، شیوه‌های تأمین مالی، تغییرات اجتماعی و ظهور مدل‌های جدید کسب‌وکار قرار می‌گیرد. بهره‌گیری از آینده‌نگری راهبردی در توسعه کارآفرینی زنان می‌تواند به شناسایی روندها، عدم‌قطعیت‌ها و فرصت‌های آینده کمک کرده و سیاست‌ها را از حالت واکنشی به سمت رویکردی پیش‌نگر سوق دهد (Salamzadeh et al., 2023). در حوزه‌های مدیریتی نیز استفاده از سناریونگاری برای تحلیل پیامدهای گسترش فناوری‌های نوظهور نشان داده است که مواجهه با تحولات پیچیده نیازمند بررسی هم‌زمان فرصت‌ها، مخاطرات و گزینه‌های سیاستی است (Golshahi & Mortezazadeh, 2024). این منطق در سیاست‌گذاری کارآفرینی زنان نیز اهمیت دارد؛ زیرا سیاست‌هایی که صرفاً بر مشکلات

فعلی متمرکز باشند، ممکن است در برابر تغییرات سریع فناوری، اقتصاد دیجیتال، اشکال جدید اشتغال و تحول مهارت‌های مورد نیاز بازار، کارآمدی خود را از دست بدهند.

از سوی دیگر، طراحی سیاست مؤثر نیازمند دسترسی به شواهد معتبر و سازوکارهای منظم برای شناسایی و طبقه‌بندی مؤلفه‌های مسئله است. در مطالعات مدیریتی و سرمایه انسانی، طراحی معماری‌های مفهومی مبتنی بر ترکیب شواهد نظری و دیدگاه خبرگان، امکان شناسایی ابعاد پیچیده پدیده‌ها و پیوند میان اجزای مختلف یک نظام را فراهم ساخته است (Golshahi & Khoshnevis Zarch, 2025). همچنین، طراحی و اعتبارسنجی مدل‌های ساختاری می‌تواند از طریق تبدیل مؤلفه‌های نظری به روابط قابل آزمون، امکان بررسی انسجام مدل و تعیین اهمیت نسبی مسیرهای اثرگذاری را فراهم آورد (Golshahi & Amirbaglouye Dariani, 2026). از این‌رو، در مطالعه سیاست‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان نیز صرف تهیه فهرستی از عوامل یا موانع کافی نیست؛ بلکه نیاز است روابط میان شناخت مسئله، تدوین سیاست، طراحی سازوکارهای اجرایی، هماهنگی نهادی و ارزیابی نتایج در قالب مدلی منسجم تبیین و سپس از نظر تجربی اعتبارسنجی شود.

یکی دیگر از الزامات اساسی، توجه به بومی‌سازی سیاست‌هاست. الگوهای موفق یک کشور الزاماً بدون تعدیل در کشور دیگر قابل اجرا نیستند، زیرا کارآفرینی در بستری از نهادهای رسمی و غیررسمی، فرهنگ، ساختار بازار، قوانین، نظام آموزشی و روابط اجتماعی شکل می‌گیرد. مرور شواهد مربوط به کشورهای نوظهور و درحال‌توسعه نشان می‌دهد که پیامدهای سیاست‌های حمایت از زنان تحت تأثیر ویژگی‌های زمینه‌ای قرار دارد و توصیه‌های سیاستی باید با ساختار اقتصادی و اجتماعی هر کشور تطبیق یابد (Corrêa et al., 2024). همچنین، تغییرات تاریخی مسیرهای پژوهش در کارآفرینی زنان نشان می‌دهد که تفاوت‌های نهادی میان کشورها مانع از ارائه یک نسخه واحد برای توسعه کارآفرینی زنان می‌شود (Dana et al., 2024). ازاین‌رو، مدلی که برای زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران طراحی می‌شود باید هم از شواهد و تجارب بین‌المللی استفاده کند و هم ویژگی‌های فرهنگی، نهادی، آموزشی و اقتصادی ایران را در ساختار خود وارد سازد.

افزون بر بومی‌سازی، توجه به شبکه‌سازی و هماهنگی بین‌بخشی نیز اهمیت بنیادی دارد. توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل در نقطه تلاقی عملکرد دانشگاه‌ها، نهادهای سیاست‌گذار اشتغال، سازمان‌های مالی، مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری، بخش خصوصی، شبکه‌های حرفه‌ای و نهادهای مرتبط با زنان قرار دارد. یافته‌های مربوط به توسعه ظرفیت کارآفرینانه زنان در دانشگاه‌ها نشان می‌دهد که آموزش زمانی اثربخش‌تر می‌شود که با ایجاد شبکه‌های حرفه‌ای و ارتباط با محیط واقعی کسب‌وکار همراه باشد (Dalimunthe et al., 2023). همچنین، ارتباط دانشگاهی می‌تواند دسترسی زنان به منابع، دانش و فرصت‌های شبکه‌ای را ارتقا دهد (Civera & Meoli, 2023). بر همین اساس، طراحی سیاست در این حوزه باید از پراکندگی وظایف و اجرای برنامه‌های منفرد عبور کرده و بر ایجاد سازوکارهای هماهنگ برای همکاری میان نهادهای مختلف تمرکز کند.

مرور مجموع مطالعات نشان می‌دهد که ادبیات موجود، دانش قابل‌توجهی درباره عوامل فردی، محیطی، فرهنگی، مالی و نهادی مؤثر بر کارآفرینی زنان فراهم کرده است؛ بااین‌حال، بخش مهمی از پژوهش‌ها بر شناسایی عوامل، موانع یا حوزه‌های حمایتی تمرکز دارند و کمتر به ارائه مدلی فرایندی پرداخته‌اند که چگونگی حرکت از شناسایی مسئله به تدوین خط‌مشی، طراحی سازوکارهای اجرا، هماهنگی بازیگران، بومی‌سازی، شبکه‌سازی، ارزیابی و اصلاح مستمر سیاست را توضیح دهد (Deng et al., 2025; Fauzi et al., 2023). همچنین، زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی به‌رغم برخورداری از ویژگی‌ها و ظرفیت‌های متفاوت، در بسیاری از پژوهش‌ها به‌عنوان یک گروه سیاستی مستقل مورد مطالعه قرار نگرفته‌اند. این خلأ در ایران برجسته‌تر است؛ زیرا هم‌زمان با افزایش سرمایه انسانی زنان، محدودیت‌های بازار کار، موانع ساختاری، عوامل فرهنگی و ضعف پیوند میان دانشگاه و نظام کارآفرینی همچنان پابرجاست. در چنین شرایطی، طراحی یک مدل بومی و قابل اعتبارسنجی

E-ISSN: 3041-8585

می‌تواند ارتباط میان مؤلفه‌های پراکنده را روشن ساخته و مبنایی برای تصمیم‌گیری منسجم‌تر در حوزه توسعه کارآفرینی زنان تحصیل‌کرده فراهم آورد.

بنابراین، هدف پژوهش حاضر طراحی و اعتبارسنجی مدل خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی در ایران بود.

روش پژوهش

پژوهش پیش‌رو از نظر هدف، در دسته مطالعات توسعه‌ای-کاربردی قرار می‌گیرد؛ به لحاظ رویکرد اجرایی، توصیفی و از نوع اکتشافی است؛ و از منظر گردآوری داده‌ها، بر مطالعات کتابخانه‌ای (بررسی اسناد و مدارک) و میدانی (مصاحبه با خبرگان و پرسشنامه) متکی است. همچنین این تحقیق به‌عنوان پژوهشی آمیخته (به روش متوالی اکتشافی) طبقه‌بندی می‌شود. جامعه خبرگان مرتبط برای بخش مصاحبه شامل، اساتید دانشگاهی، پژوهشگران، و مدیران حوزه کارآفرینی زنان که دارای حداقل ۱۰ سال سابقه کاری و اجرایی بوده و در حوزه خط‌مشی‌گذاری زنان کارآفرین فعالیت داشته‌اند. در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری نظری به روش هدفمند برای شناسایی خبرگان بهره گرفته شده است. نمونه آماری تا مرز اشباع نظری داده‌ها انتخاب گردیدند که شامل ۱۴ نفر (شامل؛ ۷ نفر اساتید و پژوهشگران دانشگاه و ۷ نفر مدیران کارآفرین) هستند. در بخش کمی، جامعه آماری شامل کارآفرینان زن فارغ التحصیل دانشگاهی در استان تهران است که از نوع محدود است. برابر با اطلاعات کسب شده از اداره ثبت شرکت‌ها و موسسات تجاری، تعداد جامعه آماری در استان تهران ۳۱۲ نفر در نظر گرفته شده است. حجم نمونه براساس فرمول کوکران در جامعه محدود به تعداد ۱۷۲ نفر تعیین شد. نمونه‌گیری از جامعه آماری نیز به روش در دسترس اتفاقی انجام شده است.

در بخش کیفی، به‌منظور شناسایی مولفه‌های خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران، داده‌ها از طریق مرور ادبیات و مصاحبه‌های نیمه‌ساخت‌یافته با خبرگان جمع‌آوری شدند. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل شبکه مضامین (تماتیک) شش مرحله‌ای کلارک و براون (۲۰۰۶) انجام شد. برای ارزیابی روایی یافته‌های تحلیل شبکه مضامین، از معیارهای مقبولیت[1] و قابلیت تأئید[2] استفاده شده است (Golshahi & khoshnevis Zarch, 2025). به‌طوری‌که مضامین احصا شده در اختیار سه نفر از خبرگان قرار گرفت و از ایشان خواسته شد میزان پذیرش و مقبولیتِ منطق دسته‌بندی مضامین را بیان کنند. همچنین قابلیت تأیید مضامین به روش پشتیبانی نظری سایر تحقیقات و همچنین نظرات صاحب‌نظران بررسی شد. در بخش کمی، به‌منظور اعتبارسنجی مدل از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری مبتنی بر رویکرد حداقل مربعات جزئی (واریانس‌محور) استفاده شد. در این بخش، پرسشنامه‌ای ۳۴ سوالی محقق‌ساخته (براساس ۳۴ شاخص اکتشافی مرحله کیفی) طراحی و بین نمونه آماری توزیع شد. روایی سؤالات پرسشنامه علاوه بر روش محتوایی که به تأیید خبرگان رسید، از طریق روش روایی همگرایی و واگرایی (تشخیصی) در نرم‌افزار Smart-Pls 3-8-2 نیز محاسبه شد. علاوه بر آن، پایایی پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ و پایایی مرکب محاسبه گردید که در بخش تجزیه و تحلیل نتایج آن آمده است. داده‌های کمی نیز با استفاده از روش مدلسازی معادلات ساختاری به روش حداقل مربعات جزئی تحلیل شدند.

---

[1]. Credibility
[2]. Confirmability

یافته‌ها

تحلیل مضامین در این پژوهش طی مراحلی دقیق و نظام‌مند به شرح زیر انجام شد:

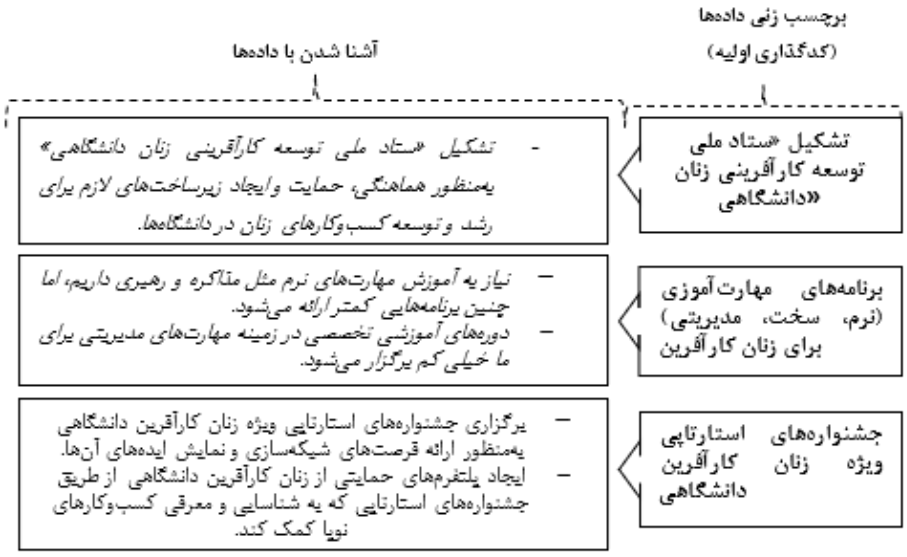
۱) در گام نخست، محقق با داده‌ها آشنا شد. این مرحله شامل مرور گزاره‌های علمی و عبارت‌های بیانی احصا شده از منابع و مصاحبه با خبرگان بود.

۲) در گام دوم، کدهای اولیه ایجاد شدند. پس از مطالعه و آشنایی کامل با داده‌ها، محقق اقدام به کدگذاری اولیه کرد و در این مرحله ۹۹ کد اولیه شناسایی گردید.

۳) در گام سوم، جستجوی مضامین انجام شد. کدهای ایجادشده در این مرحله در قالب ۳۴ مضامین پایه گروه‌بندی شدند و تمامی خلاصه داده‌های کدگذاری‌شده به این مضامین تخصیص یافت. در شکل ۱ نمونه برچسب‌گذاری کدها و احصاء سه نمونه مضامین پایه ارایه شده است:

شکل ۱

نمونه‌ای از چگونگی انجام مراحل کدگذاری مضامین پایه

۴) مرحله چهارم به بازبینی مضامین اختصاص یافت. در این گام، محقق مجموعه مضامین را بازبینی و اصلاح نمود. این بازبینی در دو سطح انجام شد: نخست، بازبینی در سطح کدهای خلاصه‌شده و دوم، ارزیابی اعتبار مضامین در رابطه با کل مجموعه داده‌ها. نتیجه این مرحله، منتج به شناسایی تعداد ۱۳ مضامین سازمان‌دهنده شد.

۵) در مرحله پنجم، تعریف و نام‌گذاری مضامین فراگیر صورت گرفت. پس از تدوین یک نقشه جامع و رضایت‌بخش از مضامین، محقق به تعریف، بازبینی و تحلیل مضامین پرداخت و محتوای هر مضمون را مورد بررسی قرار داد. در این مرحله، تعداد چهار مضامین فراگیر نهایی شد.

۶) در نهایت، گام ششم تهیه گزارش بود. در این مرحله، با در اختیار داشتن مجموعه‌ای از مضامین کاملاً متناسب، تحلیل نهایی انجام شد و گزارش نهایی پژوهش در جدول ۱ تدوین گردید.

E-ISSN: 3041-8585

جدول ۱

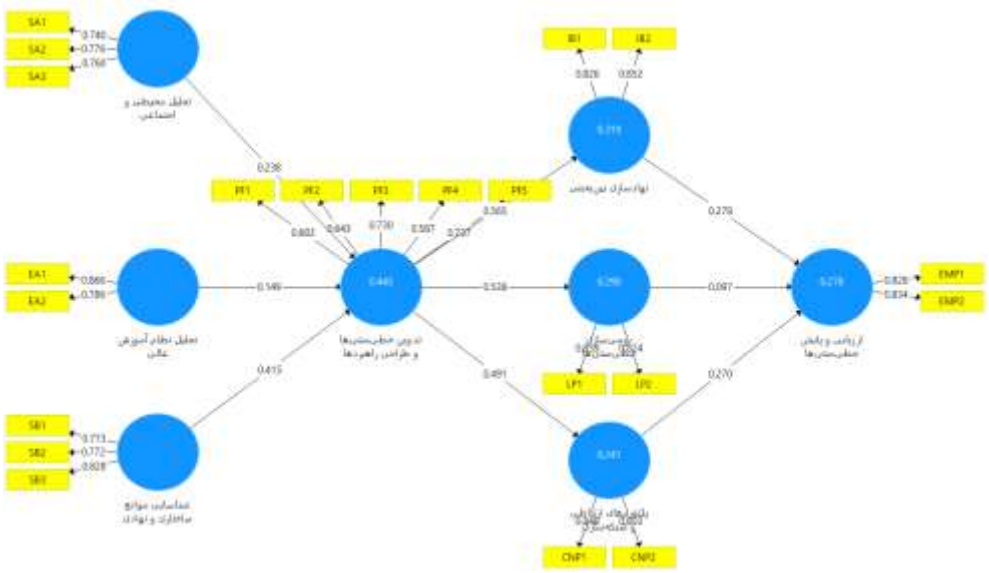
تحلیل مضامین عبارت‌های بیانی و گزاره‌های علمی

مضامین فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین پایه (شاخص‌ها)
شناسایی مشکلات و چالش‌های خط‌مشی گذاری برای توسعه کارآفرینی زنان فارغ التحصیل دانشگاهی	تحلیل محیطی و اجتماعی	نرخ بیکاری زنان تحصیل‌کرده
		نرخ مشارکت اقتصادی زنان
		نگرش فرهنگی به کارآفرینی زنان
	تحلیل نظام آموزش عالی	میزان مهارت‌افزایی عملی در دانشگاه‌ها برای زنان
		ارتباط دانشگاه با صنعت برای کارآفرینی زنان
	شناسایی موانع ساختاری و نهادی کارآفرینی زنان	تبعیض جنسیتی در کارآفرینی
		نبود سیاست‌های حمایتی پایدار از زنان کارآفرین
		خلأ قانونی در حمایت از زنان کارآفرین
تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردهای توسعه کارآفرینی زنان فارغ التحصیل دانشگاهی	خط‌مشی‌های آموزشی و توانمندسازی برای توسعه زنان کارآفرین	برنامه‌های مهارت‌آموزی (نرم، سخت، مدیریتی) برای زنان کارآفرین
		کارگاه‌های آموزش کارآفرینی ویژه زنان
		آموزش‌های مالی، بازاریابی و دیجیتال برای زنان کارآفرین
	خط‌مشی‌های مالی و اعتباری	دسترسی به وام‌های کم‌بهره برای زنان کارآفرین
		ایجاد صندوق‌های ریسک‌پذیر دولتی و خصوصی ویژه زنان کارآفرین
		تأسیس بانک‌های توسعه‌ای با رویکرد کارآفرینی زنان
	خط‌مشی‌های حمایتی نهادی و ساختاری	تاسیس مراکز رشد و شتاب‌دهنده‌ها در دانشگاه‌ها ویژه زنان کارآفرین
		توسعه نهادهای مشاوره‌ای، منتورشیپ و مشاوره حقوقی برای زنان کارآفرین
	خط‌مشی‌های قانونی و تسهیل‌گرانه	بازنگری در قوانین کار و بیمه برای زنان کارآفرین
		ایجاد بسته‌های حمایتی مالیاتی و گمرکی برای زنان کارآفرین
		ساده‌سازی مراحل ثبت کسب‌وکار برای زنان کارآفرین
	خط‌مشی‌های فرهنگی و ترویجی	کمپین‌های رسانه‌ای برای ترویج الگوی زن کارآفرین موفق
		جشنواره‌های استارتاپی ویژه زنان کارآفرین دانشگاهی
سازوکارهای اجرایی و نهادی توسعه کارآفرینی زنان فارغ التحصیل دانشگاهی	نهادسازی بین‌بخشی	تشکیل «ستاد ملی توسعه کارآفرینی زنان دانشگاهی»
		هماهنگی بین وزارت علوم، وزارت کار، معاونت زنان ریاست‌جمهوری، اتاق بازرگانی، پارک‌های علم و فناوری
	بومی‌سازی خط‌مشی‌ها	طراحی برنامه‌های منطقه‌ای متناسب با ظرفیت‌ها و تفاوت‌های فرهنگی استان‌ها برای زنان کارآفرین
		طراحی برنامه‌های منطقه‌ای متناسب با ظرفیت‌ها و ظرفیت‌های اقتصادی استان‌ها برای زنان کارآفرین
	پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی	راه‌اندازی پلتفرم‌های آنلاین برای شبکه‌سازی، همکاری و انتقال تجربه زنان کارآفرین
		برگزاری رویدادهای ملی و منطقه‌ای زنان کارآفرین (Startup Weekend، Demo Day و...)
ارزیابی و پایش خط‌مشی‌های توسعه کارآفرینی زنان فارغ التحصیل دانشگاهی	چارچوب نظارتی و ارزیابی عملکرد	شاخص عملکرد کلیدی (KPI) تعداد زنان کارآفرین فعال پس از فارغ‌التحصیلی
		شاخص عملکرد کلیدی (KPI) میزان جذب سرمایه توسط زنان کارآفرین
		شاخص عملکرد کلیدی (KPI) نرخ پایداری کسب‌وکارهای زنان کارآفرین طی ۳ سال اول
		شاخص عملکرد کلیدی (KPI) میزان اشتغال‌زایی زنان کارآفرین
	بازخوردگیری و اصلاح خط‌مشی‌ها	طراحی مکانیزم بازخورد زنان کارآفرین از ذی‌نفعان
		برگزاری نظرسنجی‌ها و مطالعات موردی در خصوص زنان کارآفرین
		بازنگری خط‌مشی‌ها بر اساس نتایج ارزیابی

در ادامه به اعتبارسنجی مدل ساختاری پژوهش به روش مدلسازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی در نرم‌افزار Smart PLS ۳.۲.۸ پرداخته شده است که خروجی آن در شکل ۲ و ۳ نشان داده می‌شود.

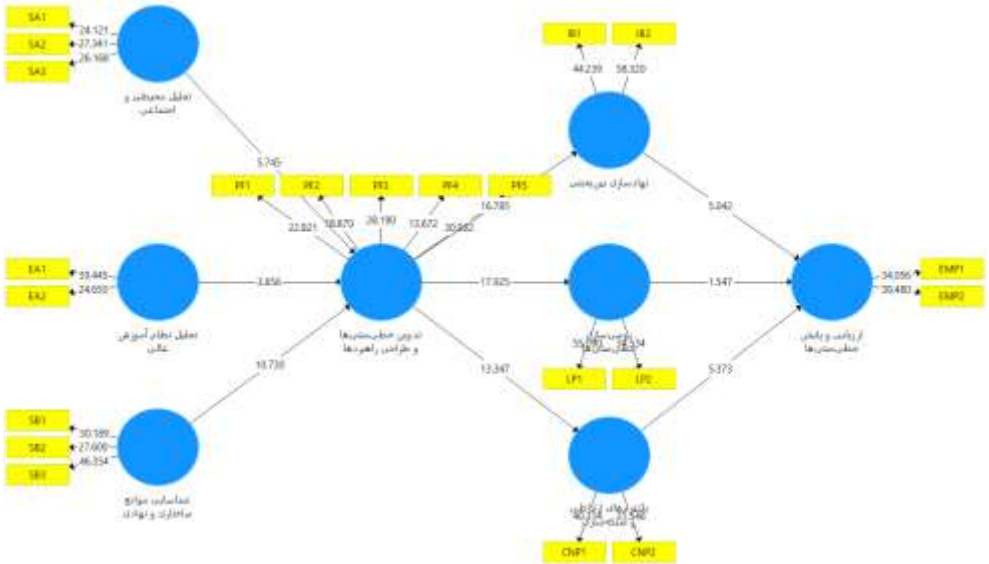
شکل ۲

مدل ساختاری خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران با ضرایب بتا

شکل ۳

مدل ساختاری مولفه‌های خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران با ضرایب معناداری

از سوی دیگر، نتایج جدول ۲، روایی همگرایی (با توجه به مقدار شاخص میانگین واریانس استخراج‌شده[1] که بالاتر از ۰/۵ است) و روایی واگرایی مدل (با توجه به مجذور میانگین واریانس استخراج‌شده که از میزان همبستگی هریک از عناصر مدل با هم بیشتر است) را تایید می‌نماید.

[1] AVE: Average Variance Extracted

E-ISSN: 3041-8585

جدول ۲

آزمون روایی همگرا و تشخیصی مدل ساختاری خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱	AVE=۰/۵۷۶ √AVE=/۷۵۸ ۰							
۲	۰/۴۴۵	AVE=۰/۶۸۴ √AVE=/۸۲۷ ۰						
۳	۰/۵۲۰	۰/۴۶۶	AVE=۰/۶۲۶ √AVE=/۷۹۱ ۰					
۴	۰/۵۲۰	۰/۴۴۸	۰/۶۰۸	AVE=۰/۵۶۰ √AVE=/۷۴۸ ۰				
۵	۰/۴۲۹	۰/۳۵۷	۰/۶۰۵	۰/۵۶۵	AVE=۰/۷۰۴ √AVE=/۸۳۹ ۰			
۶	۰/۴۱۱	۰/۳۳۳	۰/۴۹۰	۰/۵۳۸	۰/۴۷۴	AVE=۰/۷۰۸ √AVE=/۸۴۱ ۰		
۷	۰/۴۴۶	۰/۳۹۲	۰/۴۲۶	۰/۴۹۱	۰/۴۳۵	۰/۵۲۱	AVE=۰/۶۸۲ √AVE=/۸۲۵ ۰	
۸	۰/۴۶۹	۰/۴۰۵	۰/۴۳۶	۰/۴۲۹	۰/۴۴۲	۰/۳۷۰	۰/۴۴۱	AVE=۰/۶۹۱ √AVE=/۸۳۱ ۰

۱. تحلیل محیطی و اجتماعی؛ ۲. تحلیل نظام آموزش عالی؛ ۳. شناسایی موانع ساختاری و نهادی؛ ۴. تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها؛ ۵. نهادسازی بین‌بخشی؛ ۶. بومی‌سازی خطی‌مشی‌ها؛ ۷. پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی؛ ۸. ارزیابی و پایش خطی‌مشی‌ها.

در ادامه شـــاخص‌های کلی برازش مدل ساختاری خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران نیز در جدول ۳ ارائه شده ا ست که بیانگر آن است که مدل ساختاری از برازش مناسبی برخوردار است.

جدول ۳

شاخص‌های کلی برازش مدل‌های اندازه‌گیری

سازه/ شاخص	x۲ /df	P	RMSEA	CFI	CMIN	RMR	NFI
میزان قابل قبول	<۳	<۰/۰۵	<۰/۰۷	>۰/۸	____	<۰/۰۵	>۰/۸
مدل ساختاری پژوهش	۲/۷۳۲	۰/۰۰۰	۰/۰۶۴	۰/۸۹۳	۷۳۲/۵۵	۰/۰۴۵	۰/۹۰۱

همچنین جدول ۴ میزان روابط علی مدل خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران (ضرایب بتا) و سطح معناداری آنها را نشان می‌دهد که گویای تأیید روابط علی بین آنهاست (بغیر از فرضیه شماره ۸).

جدول ۴

ضرایب، نسبت‌های بحرانی و سطح معناداری روابط مدل

فرضیه‌ها	ضریب بتا	مقدار معناداری	نتایج فرضیه‌ها
تحلیل محیطی و اجتماعی ---> تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها (اثر مستقیم)	۰/۲۳۸	۵/۷۴۵	فرضیه تأئید شد
تحلیل نظام آموزش عالی ---> تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها (اثر مستقیم)	۰/۱۴۹	۳/۶۵۶	فرضیه تأئید شد
شناسایی موانع ساختاری و نهادی ---> تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها (اثر مستقیم)	۰/۴۱۵	۱۰/۷۳۰	فرضیه تأئید شد
تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها ---> نهادسازی بین‌بخشی (اثر مستقیم)	۰/۵۶۵	۱۶/۷۸۵	فرضیه تأئید شد
تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها ---> بومی‌سازی خطی‌مشی‌ها (اثر مستقیم)	۰/۵۳۸	۱۷/۹۲۵	فرضیه تأئید شد
تدوین خطی‌مشی‌ها و طراحی راهبردها ---> شکل‌دهی پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی (اثر مستقیم)	۰/۴۹۱	۱۳/۳۴۷	فرضیه تأئید شد
نهادسازی بین‌بخشی ---> ارزیابی و پایش خطی‌مشی‌ها (اثر مستقیم)	۰/۲۷۸	۵/۰۴۲	فرضیه تأئید شد
بومی‌سازی خطی‌مشی‌ها ---> ارزیابی و پایش خطی‌مشی‌ها (اثر مستقیم)	۰/۰۹۷	۱/۵۴۷	فرضیه رد شد
پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی ---> ارزیابی و پایش خطی‌مشی‌ها (اثر مستقیم)	۰/۲۷۰	۵/۳۷۳	فرضیه تأئید شد

در مدلسازی معادلات ساختاری به کمک روش واریانس‌محور، برخلاف روش کواریانس‌محور، شاخصی برای سنجش کل مدل وجود ندارد ولی شاخصی بنام نیکویی برازش (GOF) توسط تننهاوس و همکاران (۲۰۰۵) پیشنهاد شده است. این شاخص هردو مدل اندازه‌گیری و ساختاری را مدنظر قرار می‌دهد و بعنوان معیاری برای سنجش عملکرد کلی مدل بکار می‌رود. این شاخص از مجذور ضرب دو مقدار متوسط مقادیر اشتراکی (Communality) و متوسط ضریب تعیین (R^2) بشکل دستی محاسبه می‌شود:

$$GOF = \sqrt{\overline{communality} \times \overline{R^2}} = 0.373$$

مقدار محاسبه شده GOF برای مدل معادلات ساختاری پژوهش به میزان ۰/۳۷۳ محاسبه گردیده است که بیانگر عملکرد کلی خوب مدل معادلات ساختاری پژوهش است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف طراحی و اعتبارسنجی مدل خط‌مشی‌گذاری توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی در ایران انجام شد. نتایج بخش کمی نشان داد مدل پیشنهادی از برازش مناسب برخوردار است و اغلب روابط ساختاری پیش‌بینی‌شده مورد تأیید قرار گرفتند. به‌طور مشخص، تحلیل محیطی و اجتماعی با ضریب مسیر ۰.۲۳۸، تحلیل نظام آموزش عالی با ضریب ۰.۱۴۹ و شناسایی موانع ساختاری و نهادی با ضریب ۰.۴۱۵ بر تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها اثر مستقیم و معنادار داشتند. در ادامه، تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها

E-ISSN: 3041-8585

به‌ترتیب بر نهادسازی بین‌بخشی با ضریب ۰.۵۶۵، بومی‌سازی خط‌مشی‌ها با ضریب ۰.۵۳۸ و شکل‌دهی پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی با ضریب ۰.۴۹۱ اثر معنادار نشان داد. همچنین، نهادسازی بین‌بخشی با ضریب ۰.۲۷۸ و پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی با ضریب ۰.۲۷۰ بر ارزیابی و پایش خط‌مشی‌ها اثر معنادار داشتند، در حالی که اثر مستقیم بومی‌سازی خط‌مشی‌ها بر ارزیابی و پایش با ضریب ۰.۰۹۷ معنادار نبود. افزون بر این، مقدار GOF برابر با ۰.۳۷۳ به دست آمد که مؤید عملکرد کلی مناسب مدل بود. مجموعه این یافته‌ها نشان می‌دهد توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی مستلزم یک فرایند سیاستی به‌هم‌پیوسته است که از شناخت مسئله و زمینه آغاز و از مسیر طراحی خط‌مشی، هماهنگی نهادی، انطباق با زمینه، شبکه‌سازی و ارزیابی مستمر تکمیل می‌شود.

نخستین یافته نشان داد تحلیل محیطی و اجتماعی بر تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردهای توسعه کارآفرینی زنان اثر معنادار دارد. این نتیجه بیانگر آن است که خط‌مشی‌گذاری در این حوزه نمی‌تواند مستقل از ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه انجام شود. نرخ مشارکت اقتصادی زنان، وضعیت اشتغال، نگرش‌های اجتماعی نسبت به فعالیت اقتصادی زنان، نقش‌های جنسیتی و میزان پذیرش اجتماعی کارآفرینی زنان همگی بخشی از بستری هستند که موفقیت یا شکست یک سیاست را تعیین می‌کنند. این یافته با نتایج پژوهش‌هایی همسو است که کارآفرینی زنان را پدیده‌ای زمینه‌مند دانسته و نشان داده‌اند رفتار و عملکرد کارآفرینانه زنان تحت تأثیر ساختار اجتماعی و فرهنگی جامعه قرار دارد (Fauzi et al., 2023; Moustafa et al., 2025). همچنین، شواهد حاصل از کشورهای درحال‌توسعه نشان داده‌اند که شرایط محیطی، روابط اجتماعی و نگرش‌های عمومی می‌توانند دسترسی زنان به فرصت‌های اقتصادی را تسهیل یا محدود کنند (Corrêa et al., 2024; Gjini, 2023). در ایران نیز تغییر نگرش نسبت به برابری جنسیتی و هم‌زمان استمرار برخی محدودیت‌های فرهنگی نشان می‌دهد که سیاست‌های کارآفرینی زنان باید از حساسیت کافی نسبت به تحولات اجتماعی برخوردار باشند (Begi & Ghorbani, 2024). بنابراین، سیاستی که صرفاً بر ابزارهای مالی یا آموزشی متمرکز باشد اما زمینه اجتماعی پذیرش و مشارکت زنان را نادیده بگیرد، احتمالاً از اثربخشی محدودی برخوردار خواهد بود.

یافته دوم نشان داد تحلیل نظام آموزش عالی بر تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها اثر معنادار دارد. هرچند ضریب این مسیر نسبت به دو عامل دیگر کمتر بود، معناداری آن نشان می‌دهد که دانشگاه یکی از اجزای مهم اکوسیستم کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل است. آموزش عالی می‌تواند علاوه بر انتقال دانش تخصصی، در توسعه شایستگی‌های کارآفرینانه، توانایی شناسایی فرصت، مهارت‌های مدیریتی و شبکه‌های حرفه‌ای نقش‌آفرینی کند. این نتیجه با یافته‌های مربوط به اهمیت کیفیت آموزش عالی در افزایش ظرفیت مشارکت اقتصادی زنان همسو است (Alam et al., 2025). همچنین، مطالعات نشان داده‌اند که محیط دانشگاه می‌تواند از طریق آموزش‌های کارآفرینی، برنامه‌های کاربردی، مراکز رشد، مربی‌گری و ایجاد ارتباط با صنعت، ظرفیت زنان برای ورود به کسب‌وکار را افزایش دهد (Cruz-Sandoval et al., 2023; Dalimunthe et al., 2023). یافته‌های Civera و Meoli نیز نشان می‌دهد وابستگی و ارتباط دانشگاهی می‌تواند از طریق دسترسی به دانش، منابع و شبکه‌ها به توانمندسازی زنان کارآفرین کمک کند (Civera & Meoli, 2023). بنابراین، نقش دانشگاه در مدل حاضر را می‌توان به‌عنوان حلقه واسط میان سرمایه علمی زنان و تبدیل آن به فعالیت اقتصادی تفسیر کرد.

یکی از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش آن بود که شناسایی موانع ساختاری و نهادی با ضریب ۰.۴۱۵ بیشترین اثر را در میان سه پیشایند تدوین خط‌مشی‌ها داشت. این یافته نشان می‌دهد مسئله کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل را نمی‌توان صرفاً بر حسب کمبود مهارت، انگیزه یا

آمادگی فردی آنان توضیح داد. محدودیت دسترسی به منابع مالی، موانع قانونی، ضعف حمایت‌های پایدار، تبعیض‌های ساختاری، دشواری ورود به شبکه‌های حرفه‌ای و عدم هماهنگی نهادهای مسئول می‌توانند اثر عمیق‌تری بر فرصت‌های کارآفرینی زنان داشته باشند. این نتیجه با رویکردهای جدید پژوهشی که بر عبور از الگوی «کمبودهای فردی زنان» و تمرکز بر اصلاح اکوسیستم تأکید دارند کاملاً همسو است (Knox et al., 2026; Maurya et al., 2026). مرور نظام‌مند مطالعات زنان کارآفرین نیز بر اهمیت هم‌زمان عوامل نهادی، اجتماعی و اقتصادی تأکید کرده است (Deng et al., 2025). در ایران نیز شواهد مربوط به تبعیض در دسترسی زنان به فرصت‌های اشتغال و موانع چندسطحی کارآفرینی زنان نشان‌دهنده اهمیت ساختارهای محیطی است (Raeis al-Sadat et al., 2024; Zolfaghari & Ghanei, 2024). بنابراین، قدرت بالاتر این مسیر در مدل حاضر را می‌توان نشانه‌ای از آن دانست که سیاست‌های مؤثر باید ابتدا به اصلاح قواعد، نهادها و شرایط دسترسی به منابع بپردازند، نه اینکه مسئولیت موفقیت را صرفاً بر دوش زنان قرار دهند.

یافته بعدی نشان داد تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها اثر قوی و معناداری بر نهادسازی بین‌بخشی دارد. این مسیر با ضریب ۰.۵۶۵ قوی‌ترین رابطه ساختاری مدل بود. این نتیجه نشان می‌دهد کیفیت طراحی سیاست می‌تواند تعیین کند که تا چه اندازه سازمان‌ها و دستگاه‌های مختلف قادر به هماهنگی و همکاری در توسعه کارآفرینی زنان باشند. کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل در حوزه مسئولیت یک سازمان واحد قرار نمی‌گیرد، بلکه دانشگاه‌ها، نهادهای اشتغال، دستگاه‌های مالی، مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری، بخش خصوصی و نهادهای مرتبط با امور زنان در آن نقش دارند. از منظر نظری، سیاست‌گذاری زمانی مؤثر است که مسئله به‌درستی تعریف شود و مسئولیت‌ها، منابع و ابزارهای اجرایی در همان مرحله طراحی مشخص شوند. دیدگاه کارآفرینی خط‌مشی نیز نشان می‌دهد که تعریف مسئله، شکل‌دهی دستور کار و بسیج بازیگران مختلف از اجزای اساسی تغییر سیاستی هستند (Cohen, 2025). همچنین، مطالعات حوزه حمایت از کسب‌وکارهای نوپا نشان داده‌اند که حمایت دولت زمانی اثربخش‌تر است که در قالب یک نظام هماهنگ نهادی و نه مجموعه‌ای از اقدامات منفرد ارائه شود (Azhar et al., 2024). از این رو، نهادسازی بین‌بخشی را می‌توان ظرفیت اجرایی ناشی از طراحی مناسب خط‌مشی دانست.

همچنین، تدوین خط‌مشی‌ها و طراحی راهبردها اثر معناداری بر بومی‌سازی خط‌مشی‌ها داشت. این یافته نشان می‌دهد که بومی‌سازی نباید یک اقدام پسینی یا صرفاً اجرایی تلقی شود، بلکه باید از همان مرحله طراحی در سیاست لحاظ گردد. تفاوت در ظرفیت اقتصادی استان‌ها، ساختارهای فرهنگی، فرصت‌های بازار، زیرساخت‌های فناوری و دسترسی به منابع موجب می‌شود یک سیاست یکسان در همه مناطق پیامد مشابهی ایجاد نکند. مطالعات کشورهای درحال‌توسعه نیز نشان داده‌اند که کارآفرینی زنان به‌شدت متأثر از ساختارهای محلی، فرهنگی و نهادی است (Corrêa et al., 2024; Dana et al., 2024). همچنین، یافته‌های مربوط به کارآفرینی زنان در اجتماعات محلی نشان می‌دهد تأثیر فعالیت‌های اقتصادی زنان زمانی پایدارتر است که با ویژگی‌ها و ظرفیت‌های همان جامعه انطباق داشته باشد (Gartzia et al., 2026). در نتیجه، ضریب نسبتاً بالای این مسیر را می‌توان مؤید آن دانست که سیاست‌های توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل در ایران باید به جای تقلید کامل از الگوهای بین‌المللی، متناسب با شرایط اجتماعی، اقتصادی و نهادی کشور و مناطق مختلف تنظیم شوند.

از دیگر یافته‌های مهم، تأثیر معنادار تدوین خط‌مشی‌ها بر شکل‌دهی پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی بود. این یافته با ماهیت شبکه‌ای کارآفرینی سازگار است. زنان کارآفرین برای رشد کسب‌وکار به اطلاعات، تجربه، سرمایه، بازار، مشاوره، منتورینگ و ارتباط با سایر کارآفرینان نیاز دارند. در بسیاری از موارد، برخورداری از دانش و سرمایه انسانی بدون دسترسی به شبکه‌های مؤثر نمی‌تواند به توسعه پایدار

E-ISSN: 3041-8585

کسب‌وکار منجر شود. مرور مطالعات توسعه کارآفرینی زنان نشان داده است که شبکه‌سازی یکی از عوامل اساسی در دسترسی به فرصت‌ها و منابع است (Baral et al., 2023; Mashapure et al., 2023). همچنین، مطالعات مربوط به دانشگاه و کارآفرینی زنان نشان می‌دهند ارتباط دانشگاه با شبکه‌های کسب‌وکار و صنعت می‌تواند قابلیت بهره‌برداری از دانش دانشگاهی را افزایش دهد (Civera & Meoli, 2023). بر همین اساس، پلتفرم‌های دیجیتال و شبکه‌های حرفه‌ای می‌توانند به‌عنوان زیرساختی برای پیوند زنان فارغ‌التحصیل با سرمایه‌گذاران، منتورها، بازار و نهادهای سیاست‌گذار عمل کنند.

نتایج نشان داد نهادسازی بین‌بخشی بر ارزیابی و پایش خط‌مشی‌ها اثر مستقیم و معنادار دارد. این یافته را می‌توان ناشی از ماهیت چندسازمانی سیاست‌های توسعه کارآفرینی زنان دانست. ارزیابی واقعی سیاست مستلزم دسترسی به داده‌های مربوط به آموزش، تأمین مالی، ثبت کسب‌وکار، بقا و رشد شرکت‌ها، اشتغال‌زایی و مشارکت زنان است؛ داده‌هایی که معمولاً در اختیار نهادهای مختلف قرار دارند. بدون هماهنگی بین سازمانی، پایش سیاست به مجموعه‌ای پراکنده از شاخص‌ها تبدیل می‌شود و امکان ارزیابی زنجیره کامل نتایج کاهش می‌یابد. رویکردهای جدید سیاستی نیز بر ضرورت ترکیب انواع حمایت‌ها و ایجاد سازوکارهای نهادی برای تبدیل منابع به نتایج پایدار تأکید دارند (Knox et al., 2026). علاوه بر این، استفاده از مدل‌های ساختاری و معماری‌های مدیریتی می‌تواند در ایجاد چارچوب منسجم برای سنجش روابط و نتایج سیاستی مؤثر باشد (Golshahi & Amirbaglouye Dariani, 2026; Golshahi & Khoshnevis Zarch, 2025). بنابراین، نهادسازی بین‌بخشی نه‌فقط ابزار اجرای سیاست، بلکه پیش‌شرط یادگیری و پاسخ‌گویی سیاستی نیز محسوب می‌شود.

یافته دیگر نشان داد پلتفرم‌های ارتباطی و شبکه‌سازی بر ارزیابی و پایش خط‌مشی‌ها اثر معنادار دارند. اهمیت این یافته در آن است که شبکه‌ها تنها برای تأمین منابع و ایجاد فرصت تجاری مفید نیستند، بلکه می‌توانند نقش سازوکار بازخورد سیاستی را نیز ایفا کنند. شبکه‌های زنان کارآفرین امکان انتقال تجربه‌های واقعی از اجرای برنامه‌ها، شناسایی موانع جدید و انتقال نیازهای ذی‌نفعان به سیاست‌گذاران را فراهم می‌سازند. بدین ترتیب، شبکه‌سازی موجب می‌شود ارزیابی سیاست از سنجش صرف شاخص‌های کمی فراتر رود و تجربه زیسته ذی‌نفعان نیز وارد چرخه اصلاح سیاست شود. این تفسیر با دیدگاه‌هایی همسو است که ارتباطات، شبکه‌های حمایتی و تعامل مستمر را از عوامل توسعه پایدار کارآفرینی زنان می‌دانند (Mashapure et al., 2023; Oliver & Slobodan, 2023). همچنین، مطالعات آینده‌نگرانه در زمینه توسعه کارآفرینی زنان نشان داده‌اند که جمع‌آوری و به‌روزرسانی اطلاعات محیطی برای سازگاری راهبردها با تغییرات آینده اهمیت زیادی دارد (Salamzadeh et al., 2023).

در مقابل، اثر مستقیم بومی‌سازی خط‌مشی‌ها بر ارزیابی و پایش معنادار نبود. این یافته از آن جهت مهم است که نشان می‌دهد صرف متناسب‌سازی سیاست با شرایط محلی الزاماً موجب شکل‌گیری نظام مؤثر ارزیابی نمی‌شود. بومی‌سازی بیشتر به افزایش تناسب، پذیرش و قابلیت اجرای سیاست مربوط است؛ در حالی که ارزیابی و پایش نیازمند زیرساخت داده، شاخص‌های روشن، مسئولیت نهادی، سازوکار گزارش‌دهی و شبکه ارتباطی میان ذی‌نفعان است. بنابراین، ممکن است اثر بومی‌سازی بر نتایج سیاست از مسیرهای غیرمستقیم و از طریق بهبود اجرای سیاست یا افزایش مشارکت ذی‌نفعان ظاهر شود. این نتیجه با شواهدی قابل تبیین است که نشان می‌دهند محیط و زمینه بر فعالیت زنان اثرگذار است، اما دستیابی به پیامدهای پایدار تنها در صورت وجود سازوکارهای نهادی و حمایتی مکمل امکان‌پذیر خواهد بود

(Corrêa et al., 2024; Moustafa et al., 2025). همچنین، تأکید پژوهش‌های جدید بر رویکردهای سیستمی نشان می‌دهد هیچ مؤلفه‌ای به‌تنهایی قادر نیست چرخه توسعه کارآفرینی زنان را کامل کند (Deng et al., 2025; Maurya et al., 2026).

در مجموع، نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد توسعه کارآفرینی زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی باید به‌عنوان یک فرایند سیاستی چندمرحله‌ای و پویا در نظر گرفته شود. در این فرایند، ابتدا زمینه اجتماعی، وضعیت آموزش عالی و موانع ساختاری و نهادی تحلیل می‌شوند؛ سپس بر اساس این شناخت، خط‌مشی‌ها و راهبردها تدوین می‌گردند و در ادامه نهادسازی، بومی‌سازی و شبکه‌سازی بستر اجرای سیاست را فراهم می‌کنند. در نهایت نیز ارزیابی و پایش باید امکان یادگیری و اصلاح مستمر سیاست را ایجاد کند. این منطق با تحول عمومی ادبیات کارآفرینی زنان از رویکرد فردمحور به رویکرد چندسطحی، نهادی و اکوسیستمی همسو است (Dana et al., 2024; Fauzi et al., 2023; Maurya et al., 2026). همچنین، اهمیت توسعه شایستگی‌ها در کنار اصلاح ساختارها نشان می‌دهد که آموزش، حمایت مالی، شبکه‌سازی و اصلاح نهادی باید در قالب یک بسته سیاستی منسجم دیده شوند (Baral et al., 2023; Nevi et al., 2025). از سوی دیگر، ظرفیت زنان کارآفرین برای ایجاد ارزش اقتصادی و اجتماعی و نقش آنان در رشد و توسعه پایدار نیز ضرورت توجه جدی‌تر سیاست‌گذاران به این حوزه را تأیید می‌کند (Gartzia et al., 2026; Gulvira et al., 2024). بر این اساس، ارزش افزوده مدل حاضر در پیوند دادن عناصر تشخیص مسئله، طراحی خط‌مشی، سازوکارهای اجرایی و ارزیابی در قالب یک چارچوب یکپارچه و متناسب با شرایط زنان فارغ‌التحصیل دانشگاهی ایران است.

پژوهش حاضر با چند محدودیت همراه بود که باید در تفسیر یافته‌ها مورد توجه قرار گیرد. نخست، بخش کیفی پژوهش بر دیدگاه گروهی از خبرگان دانشگاهی و اجرایی متکی بود؛ ازاین‌رو، هرچند نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت، امکان دارد برخی دیدگاه‌های متفاوت ذی‌نفعان در مدل منعکس نشده باشد. دوم، بخش کمی پژوهش بر زنان کارآفرین فارغ‌التحصیل دانشگاهی استان تهران متمرکز بود و تفاوت‌های فرهنگی، اقتصادی و زیرساختی میان استان‌های کشور می‌تواند تعمیم نتایج به کل ایران را محدود سازد. سوم، داده‌های کمی به‌صورت مقطعی و مبتنی بر ادراک پاسخ‌دهندگان گردآوری شد؛ بنابراین، روابط مدل بیانگر ساختار روابط ادراک‌شده در زمان انجام پژوهش است و استنباط درباره آثار بلندمدت اجرای واقعی سیاست‌ها نیازمند احتیاط است. همچنین، تفاوت میان رشته‌های تحصیلی، حوزه فعالیت اقتصادی، اندازه کسب‌وکار، مرحله رشد بنگاه و سابقه کارآفرینی زنان در مدل به‌طور جداگانه بررسی نشد.

پیشنهاد می‌شود در مطالعات آینده، مدل ارائه‌شده در استان‌ها و مناطق مختلف کشور آزمون شود تا میزان پایداری ساختار مدل و تفاوت‌های منطقه‌ای مشخص گردد. انجام مطالعات چندگروهی بر اساس رشته تحصیلی، نوع کسب‌وکار، سطح فناوری، مرحله رشد بنگاه و سابقه فعالیت کارآفرینانه نیز می‌تواند به شناسایی شرایطی کمک کند که در آنها قدرت روابط مدل تغییر می‌کند. همچنین، استفاده از طرح‌های طولی برای بررسی تأثیر واقعی سیاست‌ها بر شکل‌گیری، بقا و رشد کسب‌وکارهای زنان ضروری است. بررسی نقش متغیرهای میانجی و تعدیل‌گر، به‌ویژه نقش بومی‌سازی، ظرفیت نهادی، دسترسی به منابع مالی و کیفیت شبکه‌های حرفه‌ای، می‌تواند سازوکار روابط غیرمستقیم مدل را روشن‌تر سازد. انجام مطالعات تطبیقی میان ایران و کشورهایی که برنامه‌های موفقی در توسعه کارآفرینی زنان اجرا کرده‌اند نیز می‌تواند به شناسایی عناصر قابل انتقال و عناصر نیازمند بومی‌سازی کمک کند.

بر مبنای یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود یک سازوکار دائمی بین‌بخشی با مشارکت وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، معاونت امور زنان و خانواده، پارک‌های علم و فناوری، نهادهای مالی، دانشگاه‌ها و نمایندگان بخش خصوصی ایجاد شود تا سیاست‌های مرتبط با زنان فارغ‌التحصیل از حالت پراکنده خارج گردد. پیش از طراحی برنامه‌های جدید، ایجاد نظام جامع داده برای رصد وضعیت اشتغال، فعالیت کارآفرینانه، تأمین مالی، موانع و میزان پایداری کسب‌وکارهای زنان ضروری است. دانشگاه‌ها نیز می‌توانند آموزش

E-ISSN: 3041-8585

کارآفرینی را به برنامه‌های تجربی، منتورینگ، مراکز رشد، شتاب‌دهنده‌ها و ارتباط مستقیم با بازار و سرمایه‌گذاران پیوند دهند. حمایت‌های مالی بهتر است در قالب بسته‌های ترکیبی شامل تأمین مالی، آموزش، مشاوره حقوقی، بازاریابی، شبکه‌سازی و دسترسی به بازار ارائه شوند. همچنین، ایجاد یک پلتفرم ملی ارتباطی برای اتصال زنان فارغ‌التحصیل کارآفرین به دانشگاه‌ها، منتورها، سرمایه‌گذاران و نهادهای سیاست‌گذار می‌تواند هم توسعه شبکه‌های حرفه‌ای و هم دریافت بازخورد مستمر از اجرای سیاست‌ها را تسهیل کند. در نهایت، نظام ارزیابی سیاست‌ها باید علاوه بر شاخص‌هایی مانند ایجاد کسب‌وکار، جذب سرمایه، اشتغال‌زایی و نرخ بقای بنگاه، سازوکار منظمی برای دریافت تجربه و بازخورد زنان کارآفرین و اصلاح مستمر خط‌مشی‌ها داشته باشد.

تقدیر و تشکر

از تمامی کسانی که در انجام این مطالعه همراهی نمودند تشکر و قدردانی می‌گردد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافعی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازین اخلاقی

در پژوهش حاضر تمامی موازین اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

Alam, M. J., Ogawa, K., Basharat, L., & Ahsan, A. H. M. (2025). Significance of Quality Higher Education in the Advancement of Gender Equality: The Case of Bangladesh. *Journal of Applied Research in Higher Education*, *17*(1), 23-35. https://doi.org/10.1108/JARHE-05-2023-0177

Azhar, T. A. T., Wong, W. W., Zariney, A. A., & Nadisah, Z. (2024). The Impact of Government Support on the Success of Startups Creation in Malaysia. *Quantum Journal of Social Sciences and Humanities*, *5*(3), 170-184. https://doi.org/10.55197/qjssh.v5i3.379

Baral, R., Dey, C., Manavazhagan, S., & Kamalini, S. (2023). Women Entrepreneurs in India: A Systematic Literature Review. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, *15*(1), 94-121. https://doi.org/10.1108/IJGE-05-2021-0079

Begi, M., & Ghorbani, A. (2024). A Longitudinal Analysis of the Changing Landscape of Attitudes toward Gender Equality in Iran. *Social Sciences of Ferdowsi University of Mashhad*, *21*(4), 99-129.

Civera, A., & Meoli, M. (2023). Empowering Female Entrepreneurs through University Affiliation: Evidence from Italian Academic Spinoffs. *Small Business Economics*, *61*(3), 1337-1355. https://doi.org/10.1007/s11187-022-00729-z

Cohen, N. (2025). Policy Entrepreneurs and Agenda Setting. In (pp. 170-184). Edward Elgar Publishing. https://doi.org/10.4337/9781035318513.00023

Corrêa, V. S., Lima, R. M. D., Brito, F. R. D. S., Machado, M. C., & Nassif, V. M. J. (2024). Female Entrepreneurship in Emerging and Developing Countries: A Systematic Review of Practical and Policy Implications and Suggestions for New Studies. *Journal of Entrepreneurship in Emerging Economies*, *16*(2), 366-395. https://doi.org/10.1108/JEEE-04-2022-0115

Cruz-Sandoval, M., Vázquez-Parra, J. C., Alonso-Galicia, P. E., & Carlos-Arroyo, M. (2023). Perceived Achievement of Social Entrepreneurship Competency: The Influence of Age, Discipline, and Gender among Women in Higher Education. *Sustainability*, *15*(13), 9956. https://doi.org/10.3390/su15139956

Dalimunthe, R. F., Zulkarnain, S. H., Siahaan, E., Nauly, M., Nawi, A. S., & Siregar, H. (2023). Empowering Women Entrepreneurs: Enhancing Competency and Capacity through University Education. *Tem Journal*, *12*(4), 2208. https://doi.org/10.18421/TEM124-31

Dana, L. P., Chhabra, M., & Agarwal, M. (2024). A Two-Decade History of Women's Entrepreneurship Research Trajectories in Developing Economies Context: Perspectives from India. *Journal of Management History*, *30*(1), 6-28. https://doi.org/10.1108/JMH-11-2022-0064

Deng, W., Zhou, W., Song, R., Li, J., & Zhang, J. (2025). Female Entrepreneurship: Systematic Literature Review and Research Framework. *Chinese Management Studies*, *19*(6), 1752-1784. https://doi.org/10.1108/CMS-04-2024-0279

Fauzi, M. A., Sapuan, N. M., & Zainudin, N. M. (2023). Women and Female Entrepreneurship: Past, Present, and Future Trends in Developing Countries. *Entrepreneurial Business and Economics Review*, *11*(3), 57-75. https://doi.org/10.15678/EBER.2023.110304

Gartzia, L., Peña-Legazkue, I., Samsami, M., & Schøtt, T. (2026). The Sustainable Impact of Women Entrepreneurs in Rural Communities. *Business & Society*, 00076503261428783. https://doi.org/10.1177/00076503261428783

Gjini, K. (2023). What Do We Know About Female Entrepreneurship in Albania? Overcoming Challenges and Driving Economic Growth. In (pp. 501-510). Springer Nature Switzerland. https://doi.org/10.1007/978-3-031-42511-0_33

Golshahi, B., & Amirbaglouye Dariani, M. (2026). Design and Validation of a Structural Model of Talent Development Based on Talent Coaching Components. *Public Administration Perspective*, e106931. https://doi.org/10.48308/jpap.2026.242283.1525

Golshahi, B., & Khoshnevis Zarch, A. (2025). Architecture of Applying Mixed Reality Technology in the Recruitment and Selection Process of Human Capital in the Army of the Islamic Republic of Iran. *Intelligent Management of Human Capital*, *2*(5), 33-62. https://doi.org/10.22034/imhr.2025.548889.1040

Golshahi, B., & Mortezazadeh, A. (2024). Scenario Planning for the Risks of Expanding Artificial Intelligence in Human Capital Management Processes. *Intelligent Management of Human Capital*, *1*(1), 29-60. https://doi.org/10.22034/imhr.2024.480339.1011

Gulvira, A., Ainash, M., Sagynysh, M., Meiramgul, A., & Aliya, K. (2024). The Impact of Female Entrepreneurship on Economic Growth in Developing and Developed Economies. *ECONOMICS-Innovative and Economics Research Journal*, *12*(2), 145-162. https://doi.org/10.2478/eoik-2024-0016

Knox, S., Gok, A., Aydogdu, E., Carter, S., Levie, J., & Shaw, E. (2026). Empowering Women's Entrepreneurship: An Evidence Synthesis of Policy and Practice in Developing Countries. *Entrepreneurship & Regional Development*, *38*(3-4), 410-434. https://doi.org/10.1080/08985626.2025.2503145

Mashapure, R., Nyagadza, B., Chikazhe, L., Mazuruse, G., & Hove, P. (2023). Women Entrepreneurship Development and Sustainable Rural Livelihoods in Zimbabwe. *Arab Gulf Journal of Scientific Research*, *41*(4), 557-584. https://doi.org/10.1108/AGJSR-07-2022-0112

Maurya, S., Chaudhary, R., Kumar, A., Rangnekar, S., Cho, N., & Kim, G. M. (2026). Female Entrepreneurship: A Bibliometric Analysis and Framework Development. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, *38*(1), 26-60. https://doi.org/10.1080/08276331.2025.2542597

Moustafa, A. M. A., Qadri, U. A., & Ghani, M. B. A. (2025). Female Entrepreneurship in Restrictive Environments: A Conditional Model Based on Conservation of Resources Theory. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 1-24. https://doi.org/10.1108/IJGE-10-2024-0363

Nevi, G., Ancillai, C., Pascucci, F., & Palladino, R. (2025). Investigating Female Entrepreneurship: A Micro-Perspective of Drivers and Barriers for Aspiring and Experienced Women Entrepreneurs. *International Entrepreneurship and Management Journal*, *21*(1), 11. https://doi.org/10.1007/s11365-024-01012-1

Oliver, M. O., & Slobodan, V. M. (2023). The Influence of Motivation, Communication, and Education on the Development of Female Entrepreneurship. *International Review*(1-2), 13. https://doi.org/10.5937/intrev2302013M

Raeis al-Sadat, R., Malek al-Sadati, S. S., & Hooshmand, M. (2024). Discrimination in Access to Employment Opportunities for Mothers in Iran's Urban Labor Market. *Urban Economics*, *9*(1), 19-34.

Salamzadeh, A., Rezaei, H., Hadizadeh, M., Yasin, N., & Ansari, G. (2023). The Application of Strategic Foresight in Women's Entrepreneurship Development. *Jwee*, 16-36. https://doi.org/10.28934/jwee23.pp16-36

Usman, M., & Ab Rahman, A. (2023). Funding Higher Education through Waqf: A Lesson from Malaysia. *International Journal of Ethics and Systems*, *39*(1), 107-125. https://doi.org/10.1108/IJOES-12-2021-0217

Zolfaghari, & Ghanei, Y. (2024). A Meta-Analysis of Barriers to Rural Women's Entrepreneurship in Iran. *Local Development (Rural-Urban)*, *16*(1), 167-185.

E-ISSN: 3041-8585